

Тарас Кияк

Народився 23 березня 1944 р. у м. Винники на Львівщині. Закінчив факультет іноземних мов Чернівецького університету. Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських мов Чернівецького університету, голова Чернівецької обласної організації товариства «Просвіта». Автор (співавтор) понад 120 монографій, словників, інших наукових праць. Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня. Професор Українського вільного університету (Мюнхен), доктор Інституту Придунайського району та Центральної Європи (Відень).

УКРАЇНЬСКА ДІАСПОРА ЯК ЧИННИК ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Фактор наявності діаспори, до того ж такої чисельної, як українська, можна оцінювати по-різному. З одного боку, це свідчення гіркої долі й трагічної історії народу, що значною мірою розפורшовився по світах, з іншого – як би сказали юристи *ad hoc*, це відіграло помітну роль на переломному етапі останньої боротьби за Незалежність. У багатьох державах світу вихідці з України змогли зберегти національні пріоритети, які, нехай і дещо законсервовані, але слугують мірилом для природних трансформацій українського суспільства.

Взаємини з діаспорою сьогодні треба розглядати як двосторонній процес, тобто Україна повинна не лише всотувати різні форми підтримки з-за кордону, а й турбуватися про збереження та національне майбутнє українських громад у світі. Зрештою, до цього нас зобов'язує стаття 12 Конституції України: «Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави». При цьому доцільно розрізняти три групи вихідців

з України за їх станом і потребами: 1) діаспора в розвинутих багатих країнах; 2) українці в країнах третього світу та в близькому зарубіжжі («близькому» не в спекулятивно політичному, а в географічному сенсі); 3) нинішні «шукачі щастя» за рубежем.

Перша названа група не потребує матеріальної підтримки від історичної Вітчизни. Щоправда, тривогу викликає стан українства серед молоді, що вимагає залучення українців у третьому-четвертому поколіннях до суспільно-політичних, економічних процесів в Україні, безпосередніх контактів з нашою молоддю, поширення в тих країнах позитивної інформації про нашу державу. Треба за всяку ціну гальмувати процеси космополітизації нового покоління нашої діаспори на цих теренах, хоча б з огляду наявності там наших лобістських угруповань, які вже не раз довели свою доцільність у США, Канаді, Німеччині, Австрії, Франції та інших країнах. Ця група володіє потужним культурним арсеналом, який є вагомою часткою загального надбання нашого народу. Отже, процеси взаємообміну є водночас джерелом збагачення національного культурного простору. Теплі слова вдячності треба сказати тим колам еміграції, які сприяють поїздкам до цих країн нашої молоді — на навчання, стажування, для реалізації спільних проєктів, участі у спортивних змаганнях. Але нас має непокоїти те, що бракує об'єктивних критеріїв відбору претендентів на поїздки. Нерідко такий вибір реалізується на приватному рівні, більше того, завдяки впливовості батьків чи родичів. Мабуть, через те більшість стипендіатів наприкінці терміну навчання намагається знайти шляхи для продовження тривалості свого перебування, аби надовго і навіть назавше осісти в тій чи іншій країні. Отже, такі люди стають для нашої держави, по суті, втраченими, оскільки переходять на службу до іншої науки чи культури. І не завжди це можна виправдати тільки економічними негараздами України. Ми вже не кажемо про те, якими шляхами нерідко здобувалися візи, паспорти, змінювалася національність, — це можна розцінювати і як зраду Вітчизні в такий відповідальний період. Отже, стосовно цієї групи діаспори актуальним має бути завдання — зробити її рупором інтересів нашої держави. Для цього всім нам треба розпочати роботу над формуванням за рубежем інформаційно-культурних центрів. Такі центри, сформовані разом з діаспорою, могли б засновувати бібліотеки, розповсюджувати українські періодичні видання, яких нині немає ніде в місцях продажу преси за межами України. Важливою має

бути пропаганда літературної української мови, пісні, книжки. Ширшими та результативнішими мали б стати шляхи економічної співпраці. Зауважимо, що Міжнародна спілка українських підприємців із цим завданням не впоралася.

Третя група вихідців з України вимагає до себе уваги з огляду на врегулювання міграційних процесів. До речі, проект «Закону про еміграцію», який вже багато років блукав кабмінівськими коридорами, і досі не прийнятий Верховною Радою. Між тим, за перші шість років Незалежності з України виїхало 1 млн. 740 тисяч чоловік, іммігрувало близько 1,9 млн чоловік. Проте за останні роки кількість емігрантів значно перевищує кількість іммігрантів. Відсоток українців від усього українського народу невпинно зменшується. Позитивне «сальдо» в цьому процесі мають лише вірмени, грузини, азербайджанці та кримські татари. 60 відсотків емігрантів з України — це жінки. На наш сором, значною мірою це об'єкти торгівлі живим товаром, що є проблемою, яка нарешті розв'язується відповідними органами, громадськими організаціями і має більш-менш задовільну законодавчу базу. До речі, саме ми звернули увагу громадськості на цю болючу тему ще в 1996 році.

Одним із шляхів контролю за еміграційними процесами могли б стати офіційні угоди нашої країни з розвинутими державами про певні квоти для робітників з України, що свого часу зробила Росія, Казахстан, Білорусь. На превеликий жаль, зусилля наших дипломатичних місій мізерні. На рівні окремих установ, організацій, осіб вдається налагодити контакти й надавати можливість стажування чи навчання на період від кількох місяців до одного року для фермерів, студентів, аспірантів, вихователів у сім'ях за системою Au-Pair. Для тих українських громадян, які збираються назавше пустити своє коріння за кордоном, треба вже сьогодні вживати превентивних заходів, аби вони організовувалися в клуби, громади, де вони отримували б ін'єкцію українського духу, який може пригодитися Україні в майбутньому.

Проте найпекучішими для нас залишаються проблеми другої групи української діаспори, яка проживає неподалік від кордонів України.

Зрештою, їх, мабуть, не можна з повним правом назвати діаспорою, оскільки вони є безпосередньою часткою нашого національного організму, а опинилися за рубежем через агресивність наших сусідів та через байдужість власної держави, яка не змог-

ла захистити їх. Нині ми, нарешті, можемо й повинні виходити з переконання, що інтереси України є там, де проживає хоч один українець.

З деяким запізненням сьогодні Україна все частіше усвідомлює необхідність розробки та реалізації концепції транскордонної співпраці зі своїми сусідами, які вже встигли нас випередити в аспекті сучасного державотворення. Польща, наприклад, ще позаторік запросила представників семи суміжних з нею країн на міжнародну конференцію «Простір Польщі в європейській інтеграції та транскордонна планувальна кооперація». Члени Ради Європи отримали концептуальні засади, які закладені в «Європейській хартії територіального устрою», «Основних положеннях європейського простору», «Європейській хартії прикордонних та транскордонних регіонів».

Наші сусіди уточнюють окремі напрями й засади транскордонної співпраці, відстоюючи при цьому свої національні інтереси та використовуючи всі можливі фактори. Так, 17 травня 2003 року Рада Федерації Росії услід за Державною Думою подолала президентське вето на Закон «Про державну політику Російської Федерації щодо співгромадян за кордоном». У статті 1 цього Закону, наприклад, проголошується: «Під поняттям “співгромадяни за кордоном” маються на увазі громадяни СРСР, які мешкають у державах, що входили до складу СРСР, отримали громадянство цих країн або стали особами без громадянства». Отже, всі ми з вами для Росії стали її співгромадянами. На заздрийсь нам розв'язує аналогічні проблеми й Румунія через свою програму «Румуни звідусіль», де вона не займає страусової позиції, а формує спеціальні інститути, знаходить потужні фінанси й задовольняє інтереси зарубіжних румунів, нехай і громадян інших країн. Не менш відверту мету переслідують подібні прожекти Польщі, починаючи від відомої ідеї про картку поляка. Зрештою, це право наших сусідів.

Здається, починає активізуватися й українська сторона. Про що свідчить проект Закону України «Про правовий статус і права закордонних українців». Щоправда, автори проекту зробили все можливе, аби хтось, борони Боже, не подумав, що Україна втручається у справи сусідів. З іншого боку, чи доцільно акцентувати обов'язкове знання української мови як підставу для набуття статусу закордонного українця. Сумніваюся, щоб мільйони українців у Росії негайно сіли за підручники української мови, яких немає, не кажучи про те, що їм Україна навіть газет не

надсилає. Але й у такому «сором'язливому» вигляді цей проект закону має мало шансів для втілення у життя через Верховну Раду. Хоч як би там не було, вважаю, що в нав'язуваній етноборні про перемогу ми можемо лише мріяти, враховуючи наш мізерний національний імунітет проти асиміляції та наявність глибоко заганного в наші душі синдрому меншовартості.

Отже, для нас вагомим є завдання нагадувати сусідам про наші колишні кордони, починаючи з часів Київської Русі. Ні, не з метою територіальних претензій, а для того, щоб до нас перестали висувати такі претензії чи нав'язували провокаційні ідеї відрубності окремих наших регіонів, як-то параноїдально нав'язувана проблема русинства. Крім того, українство в тому близькому зарубіжжі мусить знати, хто вони й чиї вони діти. Тому праця на зразок книжки професора Володимира Сергійчука «Етнічні межі України» є нині особливо актуальною. В усякому разі такий підхід дає нам право аргументовано висунути концепцію транскордонної смуги по обидва боки нашого кордону, де ми маємо не лише міжетнічні питання, й перспективу реальної міжрегіональної співпраці. Це був би справжній європейський крок.

З нашої ініціативи сформована група науковців-фахівців, яка через Фонд фундаментальних досліджень зробила ретроспективний та перспективний аналіз етнічних процесів в Україні та стану українства за рубежем. Крім того, нами розроблена й обговорюється в адміністративних та наукових колах концепція створення Інституту Південно-Центральної Європи. Чимало проблем нашої діаспори покликаний розв'язати чотиримовний (полікультурний) міжнародний університет у Чернівцях, засади якого вже обговорювалися на рівні президентів Румунії та України. Сподіваємося на підтримку цієї цивілізованої європейської ідеї колами української інтелігенції.

У цілому, треба констатувати ту істину, що нині Україна ще мало піклується про своїх громадян за кордоном. Інакше вона не допустила б геноциду українців та Балканах (першими на сполох забили народні депутати, які побували в Боснії з гуманітарною місією в 1995 році). Не вивчали б українські діти в Румунії рідну мову як іноземну. До того ж за підручниками ще з портретами та хвалебними одами Леніну та Чаушеску, не заборонялася б діяльність українських культурно-просвітніх товариств у Білорусі, де всього в чотирьох школах колись заселеної майже одними українцями Берестейщини факультативно

вивчають українську мову лише 30 дітей, не зверталися б до нас українці з Придністров'я, пишучи: «Де ж урешті український уряд з його державною програмою «Українська діаспора»? Та й у Верховній Раді нема навіть підкомітету, який би займався проблемами української діаспори. Досі не вирішена податкова політика щодо підтримки наших видавництв для друкування відповідних книжок. До речі, термін реалізації програми «Українська діаспора» вже завершився. Тепер треба розпочинати працю над новою програмою, сподіваємося, менш декларативною, а більш дієвою. Ми не маємо права забувати зовнішньополітичної ваги для України нашої діаспори й зобов'язані примножувати досвід позитивного лобіювання інтересів української держави в країнах компактного проживання українців.

У цих умовах виявляється інколи груба активність далеких від толерантності кіл, офіційних та неофіційних, у сусідніх країнах, які наелектризують атмосферу ставлення національних меншин до нашої молоді держави, де самі українці ще національно уполітижені. Особливо активізувалися різні товариства, громади, общини напередодні виборів. Отже, хоч би що нам казали, але на часі ставити кроки України назустріч своїм національним меншинам у певну залежність від долі етнічних українців у відповідних країнах. У всякому разі, без фактора української діаспори в близькому зарубіжжі нам важко буде розв'язувати проблеми міжетнічних взаємин в Україні.

Настав, нарешті, час остаточно домовитися про термінологічне тлумачення національної меншини. Інакше триватиме матеріально та дипломатично згубний стан для України, коли завдяки діючому «Закону про національні меншини» та згідно з «Етнічним довідником» (Київ, 1996) в нашій країні понад 120 різних груп громадян формують таку ж кількість самобутніх етносів з усіма юридичними та економічними наслідками, що випливають завдяки нашому законодавству. Маємо ще одну можливість потрапити до книги рекордів Гіннеса! А чому би нам не звернутися до відповідних документів ООН, починаючи з 1964 року. Та уточнень до них від 21.06.1971 року. Саме завдяки наведеним там концептуальним засадам можна запропонувати таку дефініцію: «До національних меншин належать групи громадян України неукраїнської національності за станом на 1.12.1991 року та їх окремих нащадків, що традиційно проживають на її території, визнають Конституцію України та Закони України, є меншини за чисельністю від загальної кіль-

кості громадян української національності в цілому в державі, зосереджуються в окремих населених пунктах чи регіонах, характеризуються своєю етнічною культурною, мовною та релігійною самобутністю і готові її добровільно зберігати й розвивати». Певен, таке тлумачення може розв'язати чимало штучно створених проблем.

Ми ніколи не досягнемо успіху, якщо не застосовуватимемо принципу системного підходу, наявності вичерпної інформації з відповідного питання. На прикладі румунсько-українських взаємин ми переконалися, що різні міністерства та інші органи центральної влади володіють розпорошеними даними, не обмінюючись ними між собою. Створена міжвідомча робоча група провела своєрідний моніторинг цих взаємин, який уже допоміг виявити та заповнити чимало прогалин, не доведених до кінця справ, подати ряд пропозицій для усіх рівнів влади. Переконалися, що такий підхід варто реалізувати для взаємин з іншими сусідами.

Якщо вже говорити далі про конкретний румунський вектор, то втіленню засад базового Договору між Україною та Румунією сприяли перші поїздки представників українських засобів масової інформації до Румунії для ознайомлення з життям тамтешніх українців. Прийняті й реалізуються домовленості з румунською стороною про спорудження пам'ятника Мигаю Емінеску в Чернівцях (уже споруджено), пам'ятників Тарасові Шевченку (встановлено) та Ользі Кобилянській в Сучавському повіті, Іванові Мазепі в м. Галац. На жаль, румунська сторона не дала дозволу на встановлення вже спорудженого в Україні пам'ятника Св. Володимирові Великому біля однойменної церкви в м. Лугож (Румунія) на прохання тамтешньої громади. Розроблена концепція чотиримовного міжнародного гуманітарного університету в Чернівцях. Вона викликала зацікавленість у різних державах, насамперед в Австрії, Ізраїлі, Молдові, Німеччині, Румунії. Вживаються невідкладні заходи щодо обміну учнями й студентами, забезпечення підручниками, книжками, надання румунам і молдаванам можливості навчання в Україні. Створена й починає діяти схема партнерських взаємин між школами й селами Румунії та України.

Саме такі кроки впливають зі статті 12 Конституції України: «Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави». Своє вагоме слово мали б тут сказати й наші

дипломати, зусилля яких не завжди відзначаються активністю, самовідданістю, достатнім знанням конкретної проблеми. Але ж протягом усієї історії дипломатії діяло правило, що «до обов'язків дипломатичного представника належить опікуватися земляками, що живуть у країні, де він акредитований. Цей обов'язок висувається навіть на перше місце в країнах, що є тереном еміграції, а на яких нема поважних політичних інтересів». Це була думка українського дипломата 40-х років Богдана Галайчука, одного з активістів Українського визвольного руху, з рукопису його неопублікованого підручника «Дипломатична служба. Організація, праця, підготовка» (1945).

Вагомою ланкою співпраці є церква. Знову ж таки: допомагаючи нашій діаспорі розв'язувати її конфесійні проблеми, ми сприяємо вирішенню аналогічних питань усередині України. Мова не йде про втручання у справи церкви сусідньої держави, хоча зворотне інколи має місце, а про допомогу церкві, яка обслуговує зарубіжних українців, у забезпеченні культурних, національних, ритуальних атрибутів. Це стосується, наприклад, УПЦ КП в Росії, УГКЦ у Польщі та Румунії. Хоч як би там було, але церква відіграє першорядну роль у збереженні та плеканні наших традицій, принципів, історії, культури, мови серед українців за рубежем. У цьому нас черговий раз переконує діяльність Греко-католицької церкви в Румунії, як і переконав приїзд до України Папи Іоанна Павла II. Водночас Україна не може залишати напризволяще релігійні інтереси широкого кола громадян українського походження в Росії, які хочуть бути часткою іншої християнської конфесії, аніж Російська православна церква.

Усі ці та подібні питання зможуть бути вирішені лише за умов, коли кожен член нашої нації, незалежно від етнічного, політичного чи релігійного походження, усвідомить єдність нашого національного організму, близькість усіх проблем кожного громадянина держави, невтомно працюватиме на благо України в сонмі європейських держав. Лише тоді остаточно впаде берлінська стіна, яка глибоко засіла в нашій пам'яті, в наших душах.

Досвід державотворення в Україні засвідчує не лише схвальні відгуки чи підтримку позитивних кроків, а й свідоме несприйняття незалежності нашої країни з боку багатьох зарубіжних суб'єктів, у зв'язку з чим вони вдаються до цілеспрямованих фальсифікацій, безпідставних звинувачень, роздмухування негативних явищ, які хоч і мають інколи місце, але є передусім

результатом непростих трансформаційних процесів в Україні в умовах економічного, політичного, інформаційного тиску з боку окремих країн чи транснаціональних корпоративних кланів. Нині практично жодна стаття в закордонних засобах масової інформації не обходиться без різкої, часто справедливої критики нашої влади, реформ, ментальності. Для західноєвропейського філістера формується страхітливий жупел держави-злочинця. Подібна тенденція закріплюється поступово й у вищих ешелонах влади країн Європи. Про це свідчить широка інформація, яку ми отримуємо, та навіть останні факти ставлення до України з боку низки європейських держав та установ під час інавгурації Президента, наради ЄС у Гельсінкі, відкриття кредитних ліній і т. д. Така ситуація вимагає оперативного втручання нашої країни та цілеспрямованого впорядкування інформаційних потоків з України, без порушення засад демократії та свободи інформації, але й без свідомого викривлення всього того, що в ній відбувається чи безпідставної дискредитації нашої історії, керівників держави, її святинь.

Назріла потреба врахувати позитивний досвід цивілізованих країн щодо цього й не залишати поза увагою ігнороване ставлення певних зарубіжних кіл до України. Для формування позитивного іміджу своєї держави згадані країни створюють спеціальні представницькі служби, залучаючи фахівців різних профільів і створюючи мережу контактів за рубежем задля надання чи отримання інформації про свою державу. Долучаючись до заснування і діяльності інформаційно-культурних центрів відповідної країни за рубежем, організовують спростування наклепницької чи дискредитаційної інформації тощо. Одним із вагомих напрямів діяльності такої служби є активізація діяльності дипломатичних представництв, які, кажучи відверто, незрідка займають позицію стороннього спостерігача.

Протягом останніх 10-ти років ми набули чималого досвіду формування позитивного іміджу України за рубежем. Так, проведено п'ять міжнародних конференцій у країнах Європи на тему «Україна» із залученням наших політиків, народних депутатів, учених, митців (Німеччина, Австрія, Румунія), організовано кілька судових цивільно-правових позовів для оскарження та виправдання несправедливо звинувачених посадових осіб України (наприклад, справи экс-президента України Леоніда Кравчука, обділених долею та увагою остарбайтерів тощо). Нам посприяли у зйомці фільмів про Україну (за нашої ініціативи чотири таких

відеофільми демонструвалися на телебаченні Німеччини, Австрії, Швейцарії, Ізраїлю). Наша країна брала участь у багатьох міжнародних симпозіумах, конференціях на високому рівні, де зроблено відповідальні доповіді про справжнє європейське обличчя України. Організовано поїздки різних представницьких делегацій за кордон, стажування сотень фермерів, великої кількості студентів, аспірантів, учених, політиків. Стимульовано партнерство між районами України та рядом земель країн Європи, організовано низку культурологічних заходів за кордоном із ювілейними концертами, спорудженням пам'яток геніям українського народу. Ці та інші акції вимагають, з одного боку, впорядкування, з іншого — офіційної підтримки, розширення їх сфери дії та системної, цілеспрямованої і колективної організованості із взаємодією з іншими відповідними службами, відомствами, установами як в Україні, так і за кордоном.

Певна річ, на ентузіазмі окремих активістів чи навіть установ загальної проблеми формування об'єктивного іміджу України в світі не розв'язати. Не кажучи вже про організацію результативного спротиву дискримінаційним потокам бруду й брехні про нашу державу. Так, напередодні президентських виборів німецька студія АКВ знімала в Криму фільм «Кафе Європа. Зустріч у Ялті», де малося на меті показати злидений стан України, її негаразди в економічній, соціальній, політичній сферах, як і в галузі міжетнічних взаємин та свободи слова. Нашій стороні довелося докласти чимало зусиль, аби гідно протистояти підібраній аудиторії. Тоді ж на кіноекранах Австрії та Німеччини демонструвався документальний фільм німецьких режисерів «Пан Цвілінг та пані Зукерман», де зневажливо та тенденційно подається українська культура, ситуація в Чернівцях. Зауважимо — на перегляді фільму зали були заповнені.

У лютому 1994 року у Відні відбулася презентація книжки Гофмана та Петера «Буковина, Бессарабія, Молдова», пересипаної історичними фальсифікаціями та інсинуаціями, на що було нами вказано авторам і повідомлено громадськості. Але вже в 1999 році там само видано ще дві тенденційні книжки: Ернста Гофбауера «Загублені сліди. Від Львова до Чернівців і руїни спогадів» та О. Брузатті, К. Лінга «Чернівці», де, на жаль, вустами наших громадян коментуються наведені фото жахів про Україну. В передмові до однієї з книжок так і звучить загальний висновок: «Не їдьте в Україну. Якщо вас там не вб'ють,

то обкрадуть». Наш архів продовжує поповнюватися подібними пасквілями.

До речі, в тому ж Відні часто гастролює вже відомий нам німецький журналіст Ю. Рот, автор журналістських «розвідок» про діяльність Л. Кравчука, які було вилучено з продажу за рішенням суду. Проте він не вгамовується, і вже на початку 2001 року видав ще одну книжку про надкорупцію в Україні. Прикро, що деякі сили намагаються перетворити Відень, цю високоінтелектуальну, відкриту, демократичну столицю дружньої до України держави, в антиукраїнський піарівський бастион.

Але вже сьогодні ми можемо запропонувати деякі активні методи боротьби проти названих явищ. Цій благородній меті може слугувати, наприклад, певна трансформація українських центрів у діаспорі. Насамперед маємо на увазі відомий Український Вільний Університет у Мюнхені. Цей заслужений вищий навчальний заклад міг би реалізувати також науково-інформаційний напрям формування репутації України. До речі, німецькі наукові та політичні кола готові підтримати (зокрема й фінансово) концепцію своєрідного німецько-українського центру в рамках УВУ. Такий заклад міг би мати різні відгалуження в інших країнах та на континентах. Між іншим, віденський Інститут придунайських країн та Центральної Європи, очолюваний почесним доктором Чернівецького університету, экс-віце-канцлером Австрії Е. Бусеком, готовий матеріально підтримувати діяльність Українського інформаційно-культурного центру під Віднем, приміщення для якого виділяє українська діаспора.

Наша численна діаспора готова не лише підтримати ідею заснування подібних центрів. Як засвідчили наші зустрічі та виступи з названої тут проблематики, чимало вихідців з України та їхніх нащадків готові включитися у процес інформаційного обміну, відчутти себе повноправними архітекторами державнотворчих процесів. Таких патріотів треба лише згуртувати для цієї праці довкола певної інституції, наприклад Товариства «Україна – Світ».